

ШЫН

№134
(19019)

2017 чылдың
ноябрь 16
четверг

Хүннүн үнери — 08:07
Ажары — 16:21
Хүн дурту — 8:14

Садар өртээ хостуг 12+

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Кан? Каяа? Чүү?

ДУУН

ЧАА ШИИ

15-тиң хүнүнде, ноябрь 15-тиң хүнүнде, В.Ш. Көк-оол аттыг наал хөгжүм-шии театрына кижиттиң "Кара биле Седип" шизинге үндезилеп бижээн уяалыг туруг" деп хөгжүмнүг аш танцы-самныг шиизиниң көрүлдеси болган. "Саян-ансамблиниң самчылары аш хөгжүмчүлери ыры-шоо-за танцы-самы-биле шиини эп тургаш, кайгамчык солун ыр бараалгатканнар. Ук иң тургузукчузу Константин нов, композитору Буян-ыр Түлүш, чурукчузу Начын

ИОРТЧУЛАРНЫ
УТКААН

дегей чергелиг самбо бол-ропа чергелиг дзюдо маргаларына киришкеш, ийи медальды чаалап алгаш спортчуларны ноябрь 15-мүнде Тывага уткуп алган. Терниң ада-иелери, чоок төрөлдери болгаш тешашкылары оларга байыр ип, чоргааралдың болгаш четтиришкениң чылыг илереткен.

БӨГҮН

УРАЛ БОЛУР

16-ның, Ноябрь 16-ның, Кызыл хоорайның лекчилер хуралының затудуг болгаш муниципал-нчү-хөреңги дугайында ыглар шиитпирлээр хурал

ДААРТА

ДИЙ КУЛЬТУРА

17-18 хүн-де, "Кызыл хоорайның лекчилер хуралының затудуг болгаш муниципал-нчү-хөреңги дугайында ыглар шиитпирлээр хурал" деп фестивал эртер. Ук фестивалды биле Индияның аразын-ломатчы харылзааның 70-лган оюнга тураскаадып, бүгү-ле регионнарында ип турар. Аңаа барган индий хөгжүмнүн аңгы-аңгы терин дыңнавышаан, дур-ыг индий башкылардан иң болгаш танцы-самныг терин шиңгээдип ап, үрү мастер-класстардан ыг чүүлдерни өөренип Дон аңгыда индий улустун нал идик-хептерин, ба-сараанын делгээн дел-ерден сонургаан чүүл-садып албышаан, онзагай солун оюн-көргүзүүн ыг аргалыг болур. н-ның хүнүнде Москва хоо-Индияның элчин чериниң карлара аттыг Культура тен бөлүк аалчыларны уткуп алыр.

БЕШ АЛДЫН МЕДАЛЬ

Сергек, башкызы Мergen-оол Монгуш, Антон, Кежик.

Ноябрь 4-12 хүннеринде Венгрияның Будапешт хоорайга бүгү делегей чергелиг кик-боксинг маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Тываны төлээлеп, тренер-башкы Мergen-оол Монгуштуң удур-тулгазы-биле бистиң чаңгыс чер-чурттуг спортчулары-выс Антон Салчак, Кежик Монгуш база Сергек Ооржак киришкеш, төөгүге турбаан түңнелдерни көргүзүп, шупту алдын медальдарны чаалап алгаш келгеннер.

Ноябрь 14-түн хүнүнде чер-чуртунче чанып келген оолдарны Кызыл хоорайдан ырак эвесе Элик тураскаалының чанынга оларның дөргүл-төрөлдери болгаш тренер-башкылары, республиканың аныяктар херектериниң бол-гаш спорт талазы-биле сайы-ды Адам Текеев, Кик-боксинг федерациязының даргазы Ренат Ооржак, ТР-ниң аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле сайыдының бир-

ги оралакчызы Буян Биче-оол дээш өскелер-даа өөрүшкү-маңайлыг уткуп алганнар.

Спортчулар машинадан дү-жүп кээрге-ле, чыылган чон оларга байыр чедирип, диң-миттиг адыш часкаашкынары-биле уткуп алгаш, аяк шайын сунмушаан, аккыр кадактарны сөңнээн. Ооң соонда мөгелерниң өөрүшкүзүн үлежир дээш, эш-өөрү, чоок кижилери оларның чанында-ла барганнар.

Барык-ла он хонук дургү-зунда үргүлчүлөп келген мар-гылдааның түңнел оюнунда Антон Салчак бодунуң амыр эвес удурланыкчызы Иран чурттуг Омунд Ашотисофанны тиилеп алгаш, 51 килограмм деңзилиг мөгелер аразына делегей чемпиону болуп тергидээн. А Кежик Монгуш 54 килограмм деңзилиг мөгелер аразына кик-боксингтиң эң-не берге "К-1" деп хевиринге бодунуң удурланыкчыларын шуптузун тиилээш, база-ла делегей чемпиону деп атты чаалап алган. Кик-боксинг спортунга

делегейниң ийи дакпыр чемпиону Сергек Ооржак ук маргылдааның түңнел оюнунга Турция чурттуг удурланыкчызы Низан Туфанны бүзүрелди-биле тиилеп алгаш, делегейниң үш дакпыр чемпиону болуп шылгараан.

Спортчу оолдар-биле кады чораан тренер-башкызы Мergen-оол Намчалович: "Өөре-никчилерим делегей черге-лиг маргылдаага киришкеш, шупту-ла бирги черни ээлеп, тулган чемпионнар болганын-га чоргаарланыр-дыр мен. Бо оолдар делегейниң аңгы-аңгы чоннарының аразына тыва чонунуң адын сыкпайн, чаныш-сыныш чок тура-соруктуун бы-жы-биле бадыткадылар. Ын-чангаш оларга изиг байырым чедирбишаан, моон-даа соңгаар спортчу чедишкениннерни күзээр-дир мен. Өөреникчилеримниң чедип алган чедишкениннеринге чоргаарланып, бодум база дыка өөрүп тур мен" — деп чугаалады.

Тыва спортчуларның чедиш-киннери мооң-биле кызыгаар-

ланмаан. Европа чергелиг дзюдо маргылдаазына киришкеш, бодунуң деңзизинге Саян Ондар бирги черни ээлеп, алдын ме-дальды чаалап алган. Ол ышкаш бүгү делегей чергелиг самбо маргылдаазына хүрешкеш, база-ла бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Саян Хертек бешки алдын медальды чаалап эккел-ген. Ол самбо хүрешке бодунуң деңзизинге делегей чемпиону болган. Саян Ондар биле Саян Хертек Тывага ноябрь 15-тиң хүнүнде ээл келгеннер.

Төрзэн чуртувустун быжыг туруштуг, дайынчы бүдүштүг оолдары Тывавыстың адын бедик тудуп, бүгү делегейге аалын-чуртун алдаржыдып чо-руурунга чоргаарланмас арга чок. Ынчангаш аныяк спортчу-ларывыска быжыг кадыкшылды болгаш моон-даа соңгаар хөй-хөй чедишкениннерлиг болурун күзеп каалыңар!

Эрес КОЛ.

Арслан АРАКЧААНЫҢ
тырттырган чуруу.

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮГ СОЛУН

Чагыдылга-2018

«Шын» солунуң 2018 чылдың чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбырларында бо хүннерде чоруп турар. Ынчан-гаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

ПОЧТА ТАВАРЫШТЫР

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	179,83	539,49	1078,98
31730 — организацияларга	189,83	569,49	1138,98

РЕДАКЦИЯДАН БОТТАРЫ КЭЭП
АЛЫР КЫЛДЫР ЧАГЫДАР БОЛЗА

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	96,00	288,00	576,00
31730 — организацияларга	120,00	360,00	720,00

Хүндүлүг чонувус! «Шын»
солунну үезинде чагыдып
номчуңар!

БЕДИК ҮНЕЛЛ

Аркадий Ротенберг, Дзюдога делегей фондузунун (ДДФ) президентизи: Тыва спортчу башкарыкчы күштүг командалыг регион апарган. 23 харга чедир юниорлар аразына дзюдога Европаның бирги чери дээш маргылдаага Тываның төлээзи Саян Ондарның бедик чедишкени – алдын медальды чаалап алганы дээш ТР-ниң Баштыңының адына байыр чедиришкениниг бижикти чоруткан.

«Хүндүлүг Шолбан Валерьевич! 2017 чылдың ноябрь 11-де Черногорияның Подгорица хоорайга болуп эрткен маргылдаага силерниң регионунуң төлээзи Саян Ондарның (алдын медаль) чайынналчак чедишкениниг болганы дээш сеткилдин ханызындан байыр чедиришкенин хүлээп ап көрүңер. Саян Ондарның көргүскен түңнелдери Силерниң регионда дзюдонун хөгжүп турарының бадыткалы-дыр. Тыва Республикада спортче Силерниң ханы сонургалыңар ачызында спортчу башкарыкчы күштүг

командалыг регион болу берген. Силерниң төлөвилелдеринерни шуптузун боттандыраарыңа Силерге хей-аътты, а Силерниң регионугарга чечектелишкенин болгаш чаагай чорукту күзедим!

Хүндүткел-биле, ДДФ-тиң президентизи А. РОТЕНБЕРГ.

«Хүндүлүг Шолбан Валерьевич! «Россияның дзюдо федерациязы» бүгү-российжи хей-ниити организациязының мурнундан «23 харга чедир юниорлар аразына дзюдога Европаның бирги чери дээш» маргылдаага Саян Ондарның чедишкениниг киришкени-биле Силерге сеткилим ханызындан байырны чедирдим.

Алдын шаңнал – ханы хүндүткелге төлөпиг канчаар-даа аажок улуг чедишкин. Регионда дзюдонун хөгжүлдезинче угландырган кичээгейинерни Силерниң спортчуларның чедишкени бадыткап, келир үеде Европа, делегей база Олимпий оюннары дээн ышкаш эң-не бедик деңгелдиг маргылдааларга магадылалды берип турар.

Хүндүткел-биле, РФ-тиң президентизи В. АНИСИМОВ.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол ТР-ниң яамыларында кадрлар талазы-биле өскерлишкенин чарлаан.

Тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының сайыдының албан-дужаалын Таңды кожуунун чагыргазын удуртуп турган Евгений Овсянников элээр. Регионун Күрүне чөвүлели-биле дугурушкан кадрлар политиказының кол-кол чүүлдерин барымдаалап, кандидатураларны шилзеп деп, Шолбан Кара-оол тайылбырлаан. Оларның бирээзи – муниципалитеттерниң шылгарар демдеглеттинген удуртукчуларын республика деңгелинче депшидери.

35 харлыг Евгений Овсянников – Шагаан-Арыг хоорай чурттуг, юрист эртемниг. Ажыл-албанын иштики херектер органнарындан эгелзеп, ооң соонда Суд приставтарының Улуг-Хемде килдизин удуртуп турган.

Амыдырал-хандырылга айтырыгларын харылап, үш чыл

Тываның Баштыңының ажыл-хер

ЧАА САЙЫТТАРНЫ ТОМУЙЛААН

ажыг иштинде Шагаан-Арыг хоорайның мэриниң оралакчызы турган. Ооң соонда ол Красноярск крайның Минусинск хоорайының администрациясына социал айтырыглар талазы-биле мэриниң оралакчызы болуп база ажылдаан.

2017 чылдың март айдан эгелеп бо үеге чедир Таңды кожуунун чагырга даргазының хүлээлгелерин күүседип турган.

Тудуг яамызында ажыл-херектерниң байдалын анализтеп көөр, ооң тургузуун, штадын болгаш кадрлар курлавырын чаартырының чугулазын барымдаалап, ооң ажыл-чорудулгазын экижидер талазы-биле боттарының санал-оналын белеткеп кириер ажылчын бөлүктү тургузарын Шолбан Кара-оол дааскан.

Ол ышкаш Юстиция херектериниң талазы-биле сайыды Анна Абрамованы ооң дилээ-биле албан-дужаалындан

хостаанының дугайында республика Баштыңының Анна Ахмедовна Бодунун дужаалына алдарлыг ажылдааш, хүндүлүг дугаага үнүп турары ол-дугаага демдеглээн. Ол дужаалга Тываның Баштыңы болгаш ТР-ниң Чааан органнарына бүрүн элөөзи турган 39 харлыг Оюунну томуйлаан.

Аяс Оюн – Кызыл хоорай юрист эртемниг. Күш-ажыл-агыйын прокуратураның чы албан-дужаалындан элөө чылдар дургузунда Юстиция яамызының дегергелелинге ажылдап турган чылдан эгелеп судтарга эргелиг төлээ болуп, Тыва Баштыңының административ-херектериниң сайыдының дужаалына томуйлап чедир ажылдаан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантыларының дугайында

Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылдың ноябрь № 807 Чарлы-биле бадылаан

Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантыларын тыпсырының дугайында ДҮРҮМ

Тыва Республикага журналистиканы сайзырадыр, а ол ышкаш 2017 чылда регион ужу-дузалыг информастыг төлөвилелдерге күрүне деткимчезин боттандыраар сорулга-биле доктаадырым болза:

1. Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантыларын дараазында төлөвилелдерни боттандыраары-биле тургузар:

1) аныктарның медиа-төлөвилелин;
2) ажык эрге-чагырга болгаш ажык ниитилел концепциязын боттандыраары-биле болгаш кижилерни камнап кадагалаары-биле угланган Тыва Республиканың күрүне политиказының темазын чырыдарының талазы-биле информастыг төлөвилелди;

3) Тыва Республиканың экологиязын кадагалап арттыраары-биле угланган Тыва Республиканың күрүне политиказын чырыдарының талазы-биле информастыг төлөвилелди;

4) өөредилге, эртем-делгереңгей, эртем тематикалыг тускай төлөвилелди.

2. Доктаадып тургузары болза:

1) грантыларны тыпсыры:

Харылзаа, информастыг технологиялар болгаш массалыг коммуникациялар адырында хайгааралдың федералдыг албаны-биле массалыг информация чепсектери кылдыр бүрүткеттинген, күрүнениң (муниципалдыг) албан черлеринден аңгыда, Тыва Республиканың контентииниң 75-тен эвээш эвес хуузу кирип турар солун-сеткүүлдер аразында;

Харылзаа, информастыг технологиялар болгаш массалыг коммуникациялар адырында хайгааралдың федералдыг албаны-биле массалыг информация чепсектери кылдыр бүрүткеттинген, күрүнениң (муниципалдыг) албан черлеринден аңгыда, Тыва Республиканың контентииниң 75-тен эвээш эвес хуузу кирип турар сайтылар, телеканалдар, радиоканалдар аразында;

2) грантыларны төлээринге бюджет акшаландырышының ниити хемчээли 1600 муң рубль, номинация бүрүзүнге 400 муң рубль болур;

3) Тыва Республиканың Баштыңының

грантыларын төлээр талазы-биле саң-хөө хандырылганын Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызынга Тыва Республиканың 2018 чылдың бюджетинде көрдүнгөн бюджет акшаландырышының хемчээлиниң кызыгаарында боттандыраар.

3. Кошкан чүүлдерни бадылаар:

Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантыларын тыпсырының дугайында дүрүмнү;

Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының дугайында дүрүмнү;

Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының составын.

4. Күжүн чидирген деп санаары болза:

Тыва Республиканың Баштыңының 2015 чылдың апрель 9-та «Массалыг коммуникациялар болгаш массалыг информация чепсектериниң адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2015 чылда грантыларын тыпсырының дугайында» № 56 чарлыгын;

Тыва Республиканың Баштыңының 2015 чылдың июнь 8-те «Массалыг коммуникациялар болгаш массалыг информация чепсектериниң адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2015 чылда грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының составынга өскерилгелер кириериниң дугайында» №100 чарлыгын;

Тыва Республиканың Баштыңының 2016 чылдың июнь 6-да «Массалыг коммуникациялар болгаш массалыг информация чепсектериниң адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2016 чылда грантыларын тыпсырының дугайында» № 82 чарлыгын;

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2017 чылдың ноябрь 9

№ 207

I. Ниити дүрүмнөр

1.1. Бо Дүрүм массалыг информация чепсектериниң (МИЧ) болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантыларын дараазында төлөвилелдерниң күүселдези дээш тургузарының чурумун тодарадып турар:

1) аныктарның медиа-төлөвилелин;

2) ажык эрге-чагырга болгаш ажык ниитилел концепциязын боттандыраары-биле болгаш кижилерни камнап кадагалаары-биле угланган Тыва Республиканың күрүне политиказының темазын чырыдарының талазы-биле информастыг төлөвилелди;

3) Тыва Республиканың экологиязын кадагалап арттыраары-биле угланган Тыва Республиканың күрүне политиказын чырыдарының талазы-биле информастыг төлөвилелди;

4) өөредилге, эртем-делгереңгей, эртем тематикалыг тускай төлөвилелди.

1.2. Бо Дүрүмде ажылдагынып турар билиглер:

массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының грантызы (моон ыңай - Грант) – бо Дүрүмнүн 1.1 пунктунда айыттыг темаларны чырыдарының талазы-биле информастыг төлөвилелдерни күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың республика бюджетинден грант алыкчызынга халас болгаш эгипес үндезинге тыпсыр акша болур.

грант алырынга кордакчылар – Харылзаа, информастыг технологиялар болгаш массалыг коммуникациялар адырында хайгааралдың федералдыг албаны-биле МИЧ кылдыр бүрүткеттинген, Тыва Республиканың Баштыңының грантыларын алырының конкурзунга (моон ыңай - Конкурс) киржир кылдыр чагыг кириген, күрүнениң (муниципалдыг) албан черлеринден аңгыда, Тыва Республиканың контентииниң 75-тен эвээш эвес хуузу кирип турар телеканалдарның, радиоканалдарның, сайтыларның, солун-сеткүүлдерниң редакциялары;

грант алыкчызы – грант тыпсырының дугайында керээ чарган, Конкурса тиелекчи деп санаттырган грант алыкчызы.

1.3. Грантыны конкурс үндезининге тыпсыр.

II. Конкурсту эрттирериниң чур

2.1. Грант тыпсырының конкурсу Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы (моон ыңай - Яамы дээр) эрттирер.

2.2. Яамы конкурсту эрттирер хуусаазын, аңаа киржириниң чагыгларын, конкурсу эрттирериниң дугайында информастыг дыңнадыр ажалдап кылыр болгаш парладыр, дакчыларның чагыгларын хүлээп а болгаш бүрүткээр.

2.3. Конкурс эрттирериниң дугайында информастыг дыңнадыгы Яамы «Тувинская правда» солуннага, «Интернет» информация-телекоммуникация четкизинде Тыва Республика албан-езузуунуң сайтызынга, ону эртеринге чедир 30 хонуктан орайтап парладыр.

Информастыг дыңнадыгы дараада медээлерни кириери чугула: чагыгларын хуусаазы, ооң хевириниң гаш утка-шынары, чагыгларны хүлээп алырының болгаш чугаалажып көөрү чуруму, конкурска киржиринге эрге-чугула документилериниң даңзызы, адыр болгаш харылзажыр телефоннар.

Конкурска киржириниң чагыгларын майыын Яамы Конкурс дугайында информастыг дыңнадыгы парладырынга чедир хонуктан орайтап бадыйлаар.

2.4. Конкурска киржириниң талазы-биле чагыгны хүлээп алырындан орайтап алырының чылдаганы:

бо Дүрүмнүн 3.1.-3.3. пункттары-биле тодарттыглан негелделерге киржириниң дүүшпези;

конкурска киржир талазы-биле чыны кириер хуусааны хажытканы.

2.5. Тиелекчилерниң конкурс шалгын гезин болгаш тиелекчилерни илгедирер. Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязы (моон ыңай - Конкурс комиссиязы дээр) боттандыраар. Конкурс комиссиязының дугайында дүрүмнү болгаш ооң составын Тыва Республиканың Баштыңының чарлыгы-биле бадылаар.

(Уланчызы 7-ги арында).

Ноябрь 18-те "Мээң адамның ат-алдары" деп темалыг 7 дугаар Адалар шуулганы болур.
Шуулганның киржикчилеринге изиг байыр!

ЭКЕР-ЭРЕС ЭРЛЕР — ТЫВАНЫҢ АДАЛАРЫ

• Байыр чедиришкени

Тываның хүндүлүг эр кижилери!

Адаларга тураскааткан байырлал-демократия республика демдегеп эрттирип турар. Нийтиелдин социал-экономика хөгжүлдөзү, бодунуң төрөөн черин камгалаар ыдыктыг хүлээлге, Черде чурттап турар шупту кижилерге улам таарымчалыг болзун дээш бодунуң күш-ажылы болгаш энергиязы-биле делегейни чаартыр бедик харысалга кымын-даа мурнунда эр кижилериниң экинде деп чүүл кандыг-даа дадалаашкын болгаш бадыткал чокка билдингир. Чаа байырлалдың, Адалар хүнүнүң кол сорулгазы — өг-бүлениң чаңылчаан үнелиг чүүлдерин улам быжыглап, камгалап арттырарына, өг-бүлениң тодуг-догаа чоруун ханды-арына болгаш төлөптүг салгалды, боттарының ажы-төлүндөн эгелээш, кижизидип өстүреринге ада эр кижиниң чур-дузазын демдеглээри.

Ие кижини шаг-төөгүдөн-не өг-бүлениң адааның ээзи болза, а адааның хүлээлгези өг-бүлениң бүзүрелдиг чөлөнгиле, ооң камгалакчызы болуру, ооң менди-чаагай чоруун хандыраары. Кырган-ачаларның болгаш адаларның үлгери-биле салгал бодунуң моон соңгаар салым-чолун болгаш нийтиелдин сайзыралын тоаргайлаар. Ынчангаш ада болурунга харысалгалыг чорукту хевирлээри нийтиелдин болгаш күрүнениң чугула эрээ деп болур.

Бодунуң чонунуң культуразын, ды-ын, чаңылдарын болгаш төөгүзүн илери, холдарын сула салбайн ажил-

даары, бодунуң болгаш ону долгандыр кижилериниң кадыкшылы дээш сагыш човаары, бодунуң биче Ада-чуртунуң патриоту болуру, өске культураларның болгаш националдарның төлээлеринге хүндүлээчели, бодунуң өг-бүлениң болгаш төрөл аймааның алдар-адын үнелээри — мындыг бедик шынарлар-биле тыва нийтиелге эр кижини кезээ шагда үнелеп келген.

Ажы-төлдүг апарган азы ада боор эр кижиниң бүзүрү республикада дыка хей-төлөптүг эр кижилерден үлгери-чижектеп, амгы болгаш келир үеде салгалдарның мурнунга бодунуң харысалгалын Адалар хүнүндө медресеп билсин.

Байырлал хүнүндө Тываның шупту эр кижилеринге быжыг кадыкшылды, өг-бүлениң аас-кежиги, бодунуң күжүңгө бүзүрелди, чоок кижилериниң хүндүткелин болгаш ынакшылды күзөдүм!

Тываның Баштыңы
Шолбан КАРА-ООЛ.

Хүндүлүг адалар!

Республиканың Адалар хүнү-биле силерге Дээди Хуралдың (парламентиниң) өмүнээзинден изиг байыр чедирерин чөпшээрер көрүңер!

Бо чараш байырлалды тургусканын-дан бээр беш чыл эртип тур. 2012 чылда, Дээди Хурал «Тыва Республиканың байырлал хүннериниң дугайында» хоойлузунче өскерилгелер кириген соонда, республиканың Адалар хүнү тургустунуп чарлаттынган.

Эрткен чылдарның дургузунда рес-

публиканың адалары элээн хей ажылдарны кылып чоруткан. Тываның Эр кижилериниң чөвүлели тургустунган, кожууннарда база хоорайларда оларның салбырлары ажылдап турар. Адалар чөвүлелдери школаарда безин ажылдап турар апарган.

Адалар хүнү тургусканының кол чылдагааны — эр кижиниң харысалгалын, ат-алдарын нийтиел мурнунга бедидип көдүрери турган. Хей санның солун ажылдарның түңнелинде Ада кижиге — өг-бүлениң баштыңына хүндүткел бедип эгелээ. Эр кижини нийтиелдин хөгжүлдээриниң могаг чок бир шимчедикчизи.

Сөөлгү чылдарда адалар хей ажылдарны патриотчу, спортчу база сүлдө-сүзүкчү кижизидилгелер дамчыштыр чорудуп турар. Оларның ажылы үрө-түңнелдиг деп чүвени амыдырал көргүскөн.

Эр кижилерниң ада-өгбөлөривистиң чараш чаңылдарына, солун төөгүзүңгө, уран база аас чогаалына даянып тургаш, кылып чорудуп турар ажылдары келир үениң төлөптүг адаларын кижизидеринге улуг салдарлыг болур.

Үнүп орар байырлал-биле силерге, адаларга, кадыкшылды, өг-бүлөгөргө аас-кежикти база тодуг-догаа амыдыралды күзөдүм!

ТР-ниң Дээди Хуралының
(парламентиниң) Даргазы
Каң-оол ДАВАА.

Хүндүлүг чаңгыс
чер-чурттугларым!

Адааның хүнү-биле силерге бүгү са-

гыш-сеткилимден байыр чедирип тур мен!

Бөгүн амыдыралы чединмес, хей ажы-төлдүг өг-бүлөлөргө дузалажып, школачы мөөрейлерни, спортчу маргыл-дааларны эрттирип, ачы-буяны чедирип, хей-ниитиниң корум-чурумун камгалаарына киржип келген бистиң чаңгыс чер-чурттугларывысты онзагай өөрүп четтиришкени-биле демдегеп тур бис.

Кады ажылдаанывыс түңнелинде арага-дары ижери бистиң республикада эвээжээн. Эр кижилерниң болгаш адаларның ачызында спортка хандыкшаан уругларның саны үш катап көвүдзүн, а өөредилге черлеринде назы четпээннерниң аразында кем-херек үлгедишкени үш катап эвээжээн.

Амгы болгаш келир үениң хүндүлүг адалары! Боттарыңарның өг-бүлөгөргө шыны, эр кижиниң сөзүңгө болгаш ажыл-херектеринге бүзүрелдинер дээш силерге өөрүп четтиришкени илере-дирин чөпшээрер көрүңер! Силерниң чүрээңер кезээде күштүг, буяныг болгаш элбек, а бодалдарыңар болгаш ажыл-херээңер ачылыг болзун! Бистиң өг-бүлөлөривистиң болгаш Ада-чуртувустуң чаагай чоруу дээш каң кадык, амыр-тайбың, аас-кежикти болгаш чедиш-кининг болуңар!

Хүндүлел-биле,

ТР-ниң Хей-ниити палатазының
даргазы, «ТР-ниң адалар чөвүлели»
республиканың хей-ниити
организацияның даргазы
ХоНУК-ООЛ МОНГУШ.

“Шынның” аалчызы

Бөгүнгү “Шынның” үндүрүлгезиниң аалчызы Күш-ажылдың хоочуну, Тыва Республиканың “Шылгараңгай күш-ажыл дээш” медальдың эдилекчизи, Тываның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, “Авыда Бурганның оттуужуну” деп ачы-буян фондузунуң тургузукчузу, Чаа-Хөл кожуунуң Хүндүлүг хамаатызы Валерий Ховалыгович КАРА-ООЛ.

КИРИЛДЕ ЭГЕ СӨС

Валерий Ховалыгович Кара-оол дугайында республи-ның “Сылдысчыгааш” уруг-ор солунуна ажылдап турар лдарымда билер апарган н. Ынчан редакцияның чо-адыкчы ажылдакчылары ко-ун төптөрүндө, сумуларда олаларже доктаамал сур-чылалар бис. Школаарның лекторлары, башкылар-биле ык чугааларны кылып чору-чаңчылывыс турган. Олар өске школаарының дуга-нда күзөлдүү-биле чугаалап турганнар. Школазының жүлдезинге, ооң ажыл чору-газынга балалбас исти-птырып, кызымаккай ажыл-чорааннарны олар улуг гаарал-биле катап-катап алаарлар. Чогум-на ындыг аалардан Валерий Ховалы-ович Кара-оол деп атты бо-дыңнап, ооң кылып келген ил-ижин, аңаа бедик хары-галыын, удуртуп турган лектив-биле бир демниин ил алган мен.

Бир-ле дугаарында Вале-Ховалыгович Кара-оолдун айында хөйүн билер алган лам — Чаа-Хөл кожуунуң уң-Төрөк ортумаа школазы. Бо школага күш-ажылчы ба-ын эгелээ. Чоорту элээн дар эрткенде бо школаның лектору апарган. Чогум-на

бо школаны удуртуп-баштап турар чылдарында, ооң мате-риал-техниктиг баазанын бы-жыглаан болгаш школаның чаа бажынын туттурган. Амгы үеде өөреникчилер ол ийи каът школада өөренип турарлар. Маңаа демдеглексээр чүүлүм: бо школаның өөреникчилери уругларның “Сылдысчыгааш” солунун чагыдып алыр талазы-биле чүгле кожуунунда эвес, а республикада чылдың-на мур-нуку одуругда чоруп турары. Ол дээрже ында ажылдап турар, школада өөреникчилер ортузун-да “Уран сөс” чогаал бөлгүмнүң удуртукчузу, орус дыл башкызы Нина Түлүшова Эртинениң чо-гаадыкчы чүткүлдүг болгаш со-нуургалдыг ажылының ачызы-дыр. А өөреникчилерниң уран чогаалга сонуггалы, эки эр-төм-билигн ишгээдип алзын дээш, мындыг школаны тут-туруп берген кижилерниң бу-янныг сагыш салышкынының түңнели-дир.

Валерий Ховалыговичиниң дугайында эвээш эвес чүүлдерни билер алган школаарымга Улуг-Хем кожуунуң Чааты, Каа-Хем кожуунуң Суг-Бажы, Бүрен-Аксы, Бүрен-Хем ортумаа школаары хамааржыр. Бо школаарның удуртулгалары, башкылары Валерий Ховалыговичиниң кы-лып турган ажыл-чорудулгазын

важак үнелеп, бо-ла сактып чу-гаалаарлар. Оларның аразында Суг-Бажы ортумаа школаның материал-техниктиг бааза-зын быжыглаанын болгаш ийи каът школаны туттурганын ук школаның коллектив улуг чор-гаарал-биле демдеглээр чорду. Ол дээрже “Эки кылган ажыл, элеп чиптес алдар” деп үлгөргө домактың бадыткалы-дыр.

Сөөлгү чылдарда Валерий Ховалыгович уран чогаалче сун-

дугуп, чогаадыкчы ажыл-ишче шымып кирген. Ол “Алдар-ады мөңгө чиптес” (2010 ч.), “Төгүгө арткан силер” (2011 ч.), “Ыдык күштүг Будда Бурган” (2013 ч.), “Эчис күзөл — чаварттыңан Тыва” (2014 ч.), “Эр адын бадыткаан” (2015 ч.), “Тыва чон төөгүнүң көрүнчүндө” (2017 ч.) деп ном-нарны бижип, чырыкче үндүргөн.

Ыдык Тываыстың оглу, бодунуң хып дээн чалыы чылда-рында башкылап, школа дирек-

торлап, өөредилге эргелекчи-лөп, көдээ Советтер даргалап, пенсияже үнгөш, чогаал ажы-лынче сундугуп, солун номнарны номчукчуларга сөңнеп бижээн кижини — Валерий Ховалыгович Кара-оол. Хүндүткелдиг хоочун-нутыва чонувустуң өгбө солуну “Шынның” номчукчуларына чоок таныштырар сорулга-биле редакцияже чалаан мен. Аравыска болган ажык чугааны мооң адаанда чырыттывыс.

ЧАГЫГ СӨСТЕРНИҢ САЛДАРЫ

Валерий Кара-оол биле Александр Шойн.

— Хүндүлүг Валерий Хо-валыгович, ада-иенерни таныш-тырып көөр силер бе?

— Ийе, кандыг-даа кижини ада-иени. Олар кижиниң чоргаа-ралы. Мээң ада-иен бөдүүн арат кижилер. Олар мал соон-

дан халбактанып, мал, чер ажыл-агыйы кылып, Улуг-Хем кожуунуң “Тиелелге” көдээ мал ажылының каттыжышкынының хөгжүлдээринге боттарының, биче-даа бол, үлүг-хуузу кири-геннер. Ачамны Ховалыг Кан-

данович Кара-оол, а авамны Көкпеш Сыгыртаевна Кыргыс дээр. Олар эрги Чаа-Хөлдүң одар-белчирилг дивискээринге малын малдап, амыдырап, чурт-тап чорааннар. Кайызы-даа анаа

(Уланчызы 4-кү арында).

ЧАГЫГ СӨСТЕРНИҢ САЛДАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

олурбас, бир-ле чүвени кылган турар улус. Оларның ажил-ижи анаа хилис барбаан. Ачам "Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны" деп атка төлөптүг болган. Кижиде адазынга чоргаарланып, ону аажок дөзөксээр боор. Ынчангаш тыва чонда "Ада сөзүн ажырып болбас, ие сөзүн ижи болбас", "Ада көрбээнниң огу көөр" деп үлөгер домактар бары анаа эвестир ийин, але.

— А силер амыдырал-чуртталгаңарда ол үлөгер домактарга даянып чоруур силер бе, Валерий Ховалыгович!

— Ийе, амыдыралымга эне-релдиг ада-иениң чагыг сөстери менээ улуг деткимчени берип чоруур. Ылаңгыя ынак ачамның

Авам ачамны кезээде деткип келгени-биле, олар уруглары дээш үргүлчү сагыш салып чорааннар.

— Ада-иениң ындыг сагыш-човаашкыны силерге ызыгуур дамчып...

— Шынап-ла, мурнай баскан исти соңнайгызы базар деп тыва өгбелер дорт-ла чугаалаан. Билип кээр үемден эгелээш ачамның өг-бүлөзине, ажил-ишке, амыдыралга, ажы-төлге хамаарылгазын дыка эки көрүп келген мен. Ол-ла бүгү көргөним мээң амыдыралымга улуг сүмөлөкчим, айтыктым болуп чоруур дийин. Оолдарым авазы, амгы үеде Тыва Республиканың улус өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы, күш-ажылдың хоочуну

оглум Шолбан 10 класс дооскаш, Уралдың күрүне университетинге өөренип турда, 3 дугаар курска шеригге кыйгырты берген. Шолбанның турган шериг кезээ акыларының шериг кезектери-биле бир дөмей Афганистаның кызыгаарына хамааржып турган. Ынчангаш ол чылдарда Леонид — Моол Арат Республикага, Юрий — Узбек ССР-ге, а Шолбан — Коми АССР-ге ыдыктыг шериг хүлээлгелерин эрттирип турганары ол. Ынчан Совет Эвилели Афганистанга болуп турган дайынга шериг талазы-биле улуг деткимчени көргүзүп, анык оолдар, кыстарны шыңгыы белеткээш, ол дайынче чорудуп турган болгай. Анаа сагыш човааш, бистер ССРЭ-ниң чеп-

Анай Балчыровна биле Валерий Ховалыгович Кара-оолда

Адазының эргим чоок, ынак оолдары Юрий, Шолбан болгаш Леонид.

сөглөп чораан чагыг-сөстөрүн бо-ла сактып, амыдыралымда ажылдап чор мен. Ачамайның көрбээн чүүлдерин көрүп чор мен, кылбаан ажилдарын, кылып чор мен. Ачам бодунуң үезиниң Маадыры, а мен бодум чылдарымның төлү-дүр мен ийин.

— Тодаргайлаарга...

— Тодаргайлаарга... Ачам школага өөренип чорбаан. Мен Чаа-Хөл школазын 1958 чылда дооскаш, улаштыр Булуң-Терек школазынга күш-ажылчы намыдарымны эгеледим. Дараазында чылын Красноярскиниң башкы институтунуң биология-география салбырынче дужаап кирип алдым. Ону 1963 чылда доостум. Оон Каа-Хем районнуң Бүрэн-Аксы, Суг-Бажы, Бүрэн-Хем, Чаа-Хөл районнуң Булуң-Терек, Улуг-Хем районнуң Чааты школаларына башкылап, директорлап, өөредилге эргелекчилеп ажилдадым. Ол үеде ажилдакчы кижилер үргүлчү билини бедидер ужурлуг. Ынчангаш 1971 чылда Кызыл хоорайның совет-партия школазын бот-өөредилге-биле доозуп алдым. Оон соонда он ажыг чылдар дургузунда Черби, Элегес, Суг-Бажы суурларга, Кызыл, Таңды, Каа-Хем районнарга көдээ Советтер даргалап ажилдадым. Пенсияже үнгөш, чогаал ажылынче шымнып кирдим. Бо-ла бүгү эрткен амыдыралымда кылып келген ажилдарымны ачам кылып чорбаан-на болгай. А ол огу мени үргүлчү чагып, мени эргээ өөрөтпейн, бергээ өөредип чораан болдур ийин.

Анай Балчыровна-биле Каа-Хем районнуң Бүрэн-Хем ортумак школазынга ажилдап тургаш таныжып алган мен. Ынчан ол, Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы школазының эге класс башкызы тургаш, ажилдап келген. Үр болбаанда, мурнувуста улуг харысалганы билеп, Тывавыска бир чаа өг-бүлени немедивис. Кады аас-кежиктиг чурттап, ыдык чоргааралывыс ожукуң үш дагы дег окпан-чикпен үш оолдарлыг болдувус. Оларны чажындан эгелээш, ада-иениң уруг-дарыын кижизидип чорааны дег, өөредилгеге, ажил-ишке, амыдыралга, шыңгыы сагылга чурумнуг чорукка кижизидип келдивис. Оолдарым авазы мени кезээде деткип чоруур болдур эвеспе.

Тыва кижиде амыдыралда бижиттинмээн хоойлу бар боор чүве-дир. Ажы-төлүңге ынак ада-ие, дириг чорааш, олар чежемейниң-даа назы-хары дөгүп, аңгы өг-бүлелиг чурттап чорза-даа, кезээде сагыш-сеткили оларда чоруур-дур ийин. Ада-иеге олар биези-ле чаштар хевээр. Ававыс Анай Балчыровна-биле оолдарывыс дээш дыка сагыш-човаар бис. Ылаңгыя оолдарывыстың ыдыктыг шериг хүлээлгезин эрттирип турган чылдары биске дыка-ла дүвүренчиг турган ийин. Оолдарым Леонид биле Юрий Новосибирск хоорайның шериг-политиктиг дээди училищезин дооскаш, шериг албанын эрттирип чоруттулар. Оларның соондан

сектиг Күштериниң яамызынче оолдарывысты чаңгыс черге турар талазы-биле дилегни-даа бижип турдувус. Юрийниң Узбек ССР-ге шериг херээ эрттирип, Афганистанче чорудары-биле белеткеп турган кезээңге чедип, оон чоогунга Ташкент хоорайга элээн үеде чурттап-даа турдувус. Кажан оолдарывыс, баштай Юрий, оон Леонид Афганистанче чорупканда, ада-ие, бистер, чүнү бодавайн чораан дээр силер. Бистиң сагыш-сеткиливистиң бодалдары чүгле оолдарывыста болуп, ол чылдарны кончуг дүвүрээзинниг байдалдарга чурттап эрттирдивис.

А кажан кижиниң төлү эңе улуг харысалганы чүктөп, чуртун, чонун, күрүнезин удуртуп-баштаар бедик албан дужаалга томуйлаткаш, ажилдай бээр, ада-ие бистиң сагыш-сеткиливис черле анаа дыштыг турбас болдур ийин. Тыва Чазактың Баштыңы-Даргазы, оглуус Шолбан Валерьевич Кара-оолдун чедишкенин кылган ажилдарына чон-биле кады өөрүп, чедир кылдынмайн турар ажилдарына хөй-ниити-биле кады дүвүрөп, сагыш-човап олурад-дыр бис.

— Валерий Ховалыгович, чоргааралыңар, өөрүшкүңер оолдарыңар дугайында ада кижиниң сагыш-сеткилинде кандыг бодалдар барын "Шынын" номчукчуларыңа чугаалап берип көөр силер бе?

— Шынап-ла, үш оолдарым Леонид, Юрий болгаш Шол-

бан — менээ эң-не чоок, эргим, тыным-биле тудуш төлдерим болдур эвеспе. Олар өөмнүң улуг одааның үш дагы-дыр, ачазының ханы быжыг, идегелдиг чөлөңгииштери-дир. А авазы Анай Балчыровнага ол аткан даңның баштайгы чылыг херелдери, чаашкын соонда чөлээш-биле өңнөшкен чараш чечектери-дир... "Кижилер төлү дээр". Оолдарывыстың төрөөн Тываы дээш мога-шылаг чок ажилдап чоруурунга аажок өөрүп, оларга чоргаарланыр-дыр бис. Оларны бис чону-биле кандыг-даа бергелерге торулбайн, тура дүшпейн, салган сорулгазын быжыг тура-сорук-биле чедип алырын чагып, сургап кижизидип чоруур бис. Оолдарым-биле ачамның чагып, сургап чораан сөстөрүн ажыглап, чугаалажыр мен. Мээң оларга сөглээш, чугаалаан сөстөрүм оларның хөй-аадын чүглөп, тура-соруун хайныктырып, бир-ле хуулгаазын күштү немеп чоруур. Ада кижиниң сөглээш сөзүнүң алдындан үнелии ол. Мерген угаанның өгбө тыва чонувустуң "Ада сөзүн ажырып болбас, ие сөзүн ижи болбас" дээниң ханы утказы ында. Ада кижилер огу дээр. Ынчангаш мээң сагыш-сеткилимде, бодалдарымда оолдарымның омур-хевир кезээде чуруттунуп, үргүлчү оларны бодал чоруур мен.

— Сөөлгү чылдарда элээн каш номнарны бижип, номчукчуларга сөңнээн болгай силер. Кажан чогаал ажылын сонургап, бижип эгелээш силер, Валерий Ховалыгович?

— Ийе, ниитизи-биле беш номну бижип, чырыкче үндүрдүм. Ол номнарны бижип үндүрер сорулга шагда-ла турган, бичии-бичиилеп чыып, бижип турдум. Кижилер күзелинге чедер дээш, тура дүшпейн туржур херек. Ол ачамның менээ чугаалап чораан сөстери-дир. Оон ачызында күзелимге четкеним ол.

Ачам демир-үжүк туткаш, саазыңа бижип-даа чорбаан. Адамның кылбаан ажылын мээң кылып турарым бо. Чогаал ажылы-биле эң-не баштай холбажы берген үем — студент чылдарым. Красноярск хоорайга өөренип тургаш, институттун студентилериниң үндүрүп турары хана солуннуң бир бижикчизи болдум. Орус дылга бижир, мээң бижээн чүүлүм хана солунга үнгөн. Оон өөрлерим мени ол хана солунда чоруп турар чогаал бөлгүмүнче баарын сүмөлээш. Сонургак болгаш, оон ажылыңа киржи берген мен. Хана солунга студент амыдырал, ниити чуртталга бажыңда сту-

дентилер аразында болуп туспотчу, культурулг хемчег дугайында кыска медээле бижип турдум. Оларның чыдыктары "Вечерний Красноярск" "Студенческий городок" деп луннарда-даа үнгүлээн. Чогаал ажылынче кирип эгелээшим биче коппа оруу бо-дур ийин.

Амгы үеде чогаал ажы ол номнар-биле кызыгаар тынмаан. Чүгүлүг куштуң бийи туткаш, ам-даа бижиттинер ругалыг мен.

— Хүндүлүг Валерий Ховалыгович. Ажык чугаавысты кол-ла угланышкыны бүле, оон быжыг быраа чөлөңгиижи ада кижиниң гайында болду. Чугаавыс түңнөп тура, бо талазы-бичүнү чугаалап болур силер.

— Силер-биле чугаавы анаа эвес бо-ла ачамның дуйында чугаалап келдим. Өг-бү — ниитилелдин көрүнчү, а кижилер — өг-бүлениң быжыг шиз, быразы болдур ийин. Ада кижиниң ажы-төлүңге, ылаң оолдарыңа чагыг сүмелер оларның келир үезинде амыдыралыңа, бир эвес олар ук чап сүмелерни тоомчага ап сагып чоруур болза, шын орукту шил амыдырап чурттаарыңа ул дузалыг болур. Ону бодум амыдыралымда көрүп чор мен.

Ынчалза-даа сөөлгү үе ада кижиниң өг-бүлөгө рол кончуг кудулап турары хомууда чыг. Өг-бүлениң херээжен ээ ажилдавышаан, өг-бүлөдө шу ту ажилдарны кылып турда, ада кижилер сагыш амыр анаа чоруур болур бе? Тыва эр кижиниң бидик тура-соруктуг сүлдө-сүзү канчап барганы ол, ынчанаш? Б дүвүрөңчиг байдалды кончулуг кичээңгейге ап, Тыва Чазак Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазы чон ортузунда ада кижиниң алдар-адын бедиде сорулгалыг ажилдарны сөөл чылдарда идепкейлиг чоруду турар. Ол ажилдарны улуг чугулаа ап, анаа ада кижилер бот-сайгарылганы кылып, тура соруу-биле киржири күзөңчир. Ол киржилге ыдык Тывавыстың төлү тыва аданың алдар ады сүлдө-сүзүүн бедик тудуп, бурун өгбө адаларының изин чандыр баспайн чоруурунун бадыткал демдээ болур.

— "Шынга" аалдап кээш, мээң айтырылгарымга харылап, ажык чугаалашканыңар дээш, Силерге номчукчуларывыстың мурнунда өөрүп четтиргенимни илере-тим, хүндүлүг Валерий Ховалыгович.

Аалчы-биле Александр ШОҮН чугаалашканыңар.

АДА КИЖИ ОГЛУН САКТЫР

АДА СӨЗҮН АЖЫРЫП БОЛБАС.

Айтырыг-харыгы

СИЛЕРНИҢ БОДАЛЫҢАР-БИЛЕ АДА КИЖИ...

Адалар хүнүн таварыштыр херээжен чон-биле оларның адаларга хамаарыштыр бодалдарын чыып, айтырыг-харыгыны ыңдывыс.

— Силерниң бодалыңар-биле кижик каныг болур ужурлу-гу? Ажы-төлүңерниң адазын-га хамаарыштыр чүңү чугаалап турар силер?

Кызыл хоорайда хуу сайгар-лыкчы, Чодураа Сарыг-ооловна АРАЙ:

— Ада кижик — чурттуң камгалакчы, чуртталганың үндөзлекчизи, бүлениң чөлөңгичи, ажы-төлүңүң чоргааралы. Ада кижик ажы-төлүңгө сеткилинден ханы-ны, олар дээш кезээде сагыжы-ны чоруур кижик-дир.

Мээң уругларым адазы ак сет-ки, баштак чаңныг, дузааргак-чы. Бистиң эң-не хүндүлээр ки-ши. Ол бистиң даянгыжымыс, чоргааралымыс. Чаңгыс кызы, үш-түш төлөптүг кижилер болзун-ду, чагып сургап, эртем-билиг-лигилер болзун дээш, ажы-төлүң-гө бийдалдарны тургузуп бе-рип чоруур ачавыска сеткиливис-тирдик. Ынчангаш чыдар байырлал таварыш-тар уругларым ачазы Омак Маа-евич Сарыгга ажы-төлүвүстүң, бодумнун мурнундан байыры-ны чедирип, кадыкшылды узун-ду күздөдүс.

Тес-Хем кожунунун Суг-Аксы-мак школазында орус дыл-чызы Айдыс Мартис-оолов-НА:

— Ада болуру улуг харыскал-га, аңгы эң-не кол мергежил деп-тир. Ада болурунга ада-иези кара-ндан өөредип чаңгыктырар-лыг. Ажы-төлүңгө ынак, оларны-ны дараалга өөредип, белеткээр-тир кижиниң бир улуг ажылы-гыр. Сагыш-човаачал, кээр-

гээчел, ыңчалза-даа эрзиг болур.

Мээң уругларым адазы кызы-маккай, ажылгыр кезээ, арыг-сил-лиг эң-не кол чүве беш ажы-төлүң-гө ынак. Өөм ээзи Аян Дивиевич Сатка байырлалын таварыштыр тура-соруку, өөрүшкүнү күзээр-дир мен.

Эртем ажылдакчызы Шон-чалай Александровна МААТЫ-ООЛ:

— Бир дугаарында, ада кижик ажы-төлүңгө ынак болур ужурлу-гу. Ынакшыл-биле кижизидип тур-рар төл аас-кежиктиг. Ынакшыл, хүндүткел, билчилге хааннап тур-рар өг-бүлөгө өскөн уругларның сагыш-сеткили кадык болур. Ийде, ада кижик биче күрү-нениң — өг-бүлениң баштыгы болур. Ол дээр-ге-ле өг-бүлениң салым-чолу, амыдыралы дээш улуг харыскалганы чүктээр-дир. Ада кижик чугула айтырыгларны ши-тирлээр болганда, угаангы болур болза эки. Ынчангаш бодун кезээде сайзырадып, эртем-билиг-биле чепселенип, делегейге көрүжүн делгемчидип чорууру күзөнчиг. Үште, ада кижик азыракчы хү-лээлгезин күсөдир дээш эки ажылдаар ужурлу-гу. Дөртте, ада кижик төлөптүг алдынар болза эки. Чүгө дизе ооң үлөгеринге ажы-төлүңүң мөзү-бүдүжү хевирлетти-нер. Ылаңгыя оолдар келир үеде адазы ышкаш адалар болуру чугаа-жок. Ынчангаш оолдарга чажындан тура, ада болуру улуг харыскал-га дээрзин билдирер болза эки.

Өөм ээзи уругларынга хөлчөк ынак, «Бургандан дилеп алган ажы-төлүм» дээр кижик (дун төлүңүң төрүттүнүп келирин хөй чылдар-да манап келген). Ынчангаш ол

ажы-төлү-биле чоок харыскалгы. Кады ажылдаар, ойнаар болгаш хөй чугаалажыр, оларның бичии делегейинде нарын айтырыгларын сонургаар кижик. Кол-ла чүве, ажы-төлүңүң келир үезин бодап, кызы-маккай ажылдап, чуртталганың кол сорулгазын ажы-төлүңүң аас-кежиктиг, төлөптүг кижилер болуру деп санап чоруур.

Математика башкызы, Мару-сия Семеновна ООРЖАК:

— Ада кижик амыдыралдың кайы-даа адырларынга өг-бүлениң чөлөңгичи, деткичизи, идегели, бүзүрели, ынакы. Ол кадык, чаагай амыдыралдың талалак-чызы, суртаалчызы. Амыдыралга бодунуң базымнары, туружу-биле өг-бүлениң, ажы-төлүңгө үлөгер болур ужурлу-гу. Ынчан ажы-төлү хөй угаадылгы суртаал сөстөр чокка-ла адазының үлөгерин эдерип, чайгаар-ла мөзү-бүдүштүг кижилер болуп хевирлеттинер.

Мээң уругларым ачазы, Кыдыр-оол Ооржак олут орбас, чыдын чытпас, ажылгыр шалыпкын, ке-жээ кижик. Чүңү-даа тутканда, холу дыңгы, ус-шевер.

Кызыл хоорайда хуу сайгарлык-чы, Чимис ООРЖАК:

— Сөөлгү үеде езулуг ада кижик каныг болурунун дугайында дүрүмнөр көвүдзүн, ыңчалза-даа ол дүрүмгө дүжүр адаларның саны эвээжээни хомуданчыг. Дыңнаар-ла, ажы-төлүң каган, арага-дары-же сундулаан дээн ышкаш чорук-тар хүнден хүнге көвүдөп орат. Кандыг ада болуру ада-иезиниң кижизидилгезинден, кады чурттаан кыс эжинден база хамааржыр деп бодаар мен. Өг-бүлө бүрүзү аңгы күрүне дээр болгай, ыңчангаш өскө күрүнелерге киришпес мен. Мээң амыдыралымдан алгаш көөр болза, ачавыс бисти каапкаш чорупкан. Ада кижик багай-даа болган болза, ада болганы дээш, чаптанчыг ажы төлдерни «бүдүрүп» чорууру дээш чүгө экини күзеп, чаптанчыг чаш төлдеринге ынак бо-лурун, оларын кажан-даа кагазын күзээр-дир мен.

Айдың ОНДАР чыып тургускан.

кээр-ге-ле бодунуң чурту Казахстанче бистерни эдертип алгаш, дыштандырып турар. Ынчангаш ачамның орнун солуп чоруур честемни хүндүлээр мен».

Алдынай ТЮЛЮШ, Кызылдың №16 школазының 9-ку классчызы: «Мээң ачам Василий Тюлюш хоо-чун чолаачы кижик. Ол О-Шынаа совхозка ажылдап тургаш, улаштыр малчыннай берген. Чоокта чаа 67 харлаан. Адамевис бистерни эки чорзун дээш, мал-маганын өстүрүп, кадарып чоруур. Амгы үеде ачам чааскаан-даа болза, малындан салдынмай, бистерни эртем-билигке чедирип алыр дээш, малчыннап орат. Дыштанылгамда ооң чымыштыг ажылынга бичии-даа болза, дузалажып турар мен. Чайын, кыжын-даа мал аразында чоруур ачамны кээр-гээр чордум. Ол оожум-топтут бүдүштүг кижик. Артык сөс чугаалавас, бодунуң уунда-ла малын кадарып чоруур. Оон ыңай аңнаарыңа кончут ынак. Бо хире кызымаккай, топтут аажы-чаңныг ачамга быжыг кадыкшылды, бистиң аравыска ам-даа чурттаарын сеткилимден күзээр-дир мен».

Сенд-Аюш ТЫРЫК, Ак-Чыраа школазының 4-ку классчызы: «Мээң ачамның адын Маадыр Мөңгеевич Тырык дээр. Ачам хоочун чолаачы, аныяк тургаш-ла машина башкарып эгелзэн. Ам болза школаның чолаа-чызы. Ол келир чылын 50 харлаар. Ачамның адын Айлаң Сарыг-ооловна дээр. Авам, ачам үш оолдуг, чаңгыс кыстыг. Кайызы-даа ажылгыр, кезээ, ажы-төлү дээш кезээде ажылдап-ла чоруур улус. Мен хеймер оглу-дур мен. Олар кайнаар-даа баарда, мени черле кагбас, эдертип алыр улус. Дыштанылгамда ачамны эдерип, сонгаар Красноярск, Абакандан бээр чордум. Школаны доозупкаш, ачам ышкаш чолаачы болуксаар мен. Чолаачыларның ажылы солун боорда берге. Ачам менээ машинаны канчаар башкараарын база айтып бээр чорду. Оон ыңай авам, ачам мал база тудуп тур-рарлар. Ол ажылынга база дузалажып турар мен. Ын-чангаш авам, ачамны дыка хүндүлээр болгаш оларга ынак мен. Суурувуста база бир үлөгерлиг өг-бүлө бис».

Ася ТУЛУШ белеткзэн.

Тес-Хемниң адалары

СЫДЫМ, ЧҮГЕН, ЧУЛАР...

Кур-Дагба Лаңаа.

Тес-Хем кожунунун Адалар чөвүлелиниң ажыл-ижин эки көргүзү-лөргү деп санап болур.

Бүгү кожунда 30 кижик составтыг чөвүлелди Виктор Кара-оолович Кыргыс удур-туп турар. Кезигүүнеринде башкылар, албан черлериниң удуртукчулары, суму чагы-рыкчылары, полиция, ОБЯ

Нарын школазындан, Танды кожунунун Сосновка школа-зындан командалар-дыр.

Сыдым, чүген, чулар, хө-дүрге, кудурга, колун, чирим, дерги, чонак, эзер, кымчы бо бүгү — аъттың дерилгелери. Мөөрейниң киржикчилери баг өрүүрүңгө шалыпкынын, ше-верин, тулган баг көктээринге база аът шалбааарыңа мөөрейлешкен. Аъттың де-риг-херекселерин кылар мастер-класстардан аңгыда, аъттың дериг-херексели, тыва на-ционал идик-хеп, эр кижиниң эт-херексели, национал кух-ня делгелгезин база органи-заастаан. Кызыл-Чыраадан Кур-Дагба Хорлай-оолович Лаңаа чыылган чонга сыдым кылырының чажыттарын көргүспүшөөн, мастер-классты эрттиргени аныяк-өскөнгө со-нуурганчыг, өөредилгиг болган.

Мөөрейниң түңнелинде командалар аразыңа бирги черни «Агарның» эрес-шоова оолдары тиилеп үнгөн. Ийги черге «Ак-Бедиктиң», үшкүзүңгө «Тес» командалары төлөптүг болганнар. «Шалыпкын баг өрүкчүзү» деп номинацияга Тандыдан сески классчы Та-наа-Херел Оюн тергидзэн. «Кызыл-Чыраадан сески класс-чы Каң-Демир Лаңаа «Эң-не шевер баг өрүкчүзү», Нарын школазының 9-ку классчызы Александр Сергеев «Тулган баг чилбикчизи», Берт-Дагдан 8-ки классчы Буян Айыжы «Тулган баг көктөкчизи» деп аттарның эдилекчилери болган.

Аъттың дериг-херексели

ажылдакчылары дээш шупту хөй-ниитичи, спортчу, активчи эр кижилер кирип турар. Бо үлөгерлиг адалар кожунунун хөй-ниити болгаш корум-чурум ажылдарыңа база культу-луг, өөредилгиг хемчеглерге иденкейлиг киржип тур-рарлар.

Чоокта чаа Тес-Хемниң Адалар чөвү-лелиниң удуртулга-зы-биле кожунунун өөредилге болгаш куль-тура эргелелдериниң организаастааны үш дугаар «Сыдым байыр-лалын» бедик деңгелге эрттирген.

Тываның бурун найысылалы Самагал-дайга болган бо бай-ырлалга Танды, Чеди-Хөл, Тес-Хем, Эрзин кожун-нардан эр кижилер кээп кириш-кен. Байырлалдың мөөрейлери эгелээр мурнунда Тываның Хөй-ниити палатазының дар-газы, Республиканың Адалар чөвүлелиниң даргазы Хонук-оол Доржуевич Монгуш Тес-Хем кожунунун хөй ажы-төлдүг, үлөгерлиг адаларыңа Хөй-ниити палатазының хүндүлөп бижиктерин тывыскан.

«Сыдым байырлалынга» 25 киржикчилиг 5 команда мөөрейлешкен. Ол дээр-ге Кызыл-Чыраа сумуздан «Агар», Берт-Дагдан «Ак-Бедик», О-Шынаадан «Тес» командалары база Эрзинниң

Баг өрүүр мөөрей.

Байырлалдың эң-не көрүш-түг, солун мөөрейи — аът шалбааары. Кызыл-Чыраа школазының өөреникчилери Каң-Демир Лаңаа биле Өлзей-Очур Доспан эрес-кашпагайын, чараш аргаларын көргүзүп тургаш, тергидзэн, «Тулган шалбаакчы» деп атка төлөптүг болганнар.

Үш дугаар эрткен «Сыдым байырлалының» тилекчиле-рин ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызы, Танды, Эрзин, Тес-Хем кожуннарның чагырга-лары, өөредилге эргелелдери база хуу деткичилер шаңнап-мактаан.

Алдынай СОЯН.

Алгалдарга сөс

ӨГ-БҮЛЕНИҢ БЫЖЫГ БАГАНАЗЫ — АЧА

Шынап-ла, ада кижик дээр-ге чурттуң камга-акчызы, өг-бүлениң кол даянгыжы болгаш тутунуп турар баганазы болур. А ачазының ытайында чамдык уругтар боттарының бодал-арын мынчаар илеретти:

Айсан ГАПОНОВА, Кызылдың №7 школазының классчызы: «Мээң ачам бурят, авам тыва. Аттарын иле Милада дээр. Интернационалчы өг-бүлениң руу мен, менден бичии дунмам бар. Ачавыска ынак бис, ол мында арга-арыг ажыл-агыйында дап турар. Бистер чылдың-на ачамның чурту-да төрөлдөдүсүс аалдап чедер чаңчылдыг-он ыңай ачам мени кайнаар-даа баарда, эдертип хостуг үевиште тренажерлуг зал баар, коньки-ордувус. Ачам Тываны чуртсуна берген, чамдык сөстөрүң база өөренип алган. Бажыңыска ап, тывалап чугаалажыр бис».

Анчай ТУЛУШ, Республиканың уран чүүл-чызының 8-ки классчызы: «Мен маңаа честемниң-даа чугаалаксап тур мен. Честемниң адын Нур-тынханов дээр. Ол казах оматтыг кижик. Каш чыл-таар Тывага келгеш, мээң угбам Олесь-биле өг-туканнар. Бичиимден тура-ла угбам, честемниң-та өскөн болгаш, оларны дыка хүндүлээр мен. Оны аныяк-даа болза, мени улуг оглу деп санаар чаптанчыг ийи кыстыг. Улуу дөрт харлыг, уруглар-че барып турар, орус, тыва, казах дылдарны ача-да өөредип турар. Мен өөредилгемден аңгыда үемде дунмаларымны карактажыр база бажың-ыңга дузалажыр чордум. Честем бистиң өг-бү-лө чөмгөргөкчизи, камгалакчызы, ол сайгарлыкчы болгаш, эртежик чорупкаш, ажылдап хүнээр. Мезин азыраар дээш дыка кызымаккай. Чай

АДА КӨРБЭЭНИН ОГЛУ КӨӨР.

Россия Федерациясының Тывада каайлы албаны тургустунганындан бээр 25 чылын бо чылдың ноябрь айның 17-ниң хүнүнде демдегеп эрттирер.

Тываның каайлы албанының баштайгы начальниги Иван Сувандиди. Шылгараңгай күш-ажылы дээш «В.И. Ленинниң 100 чылы» юбилейлиг медаль-биле ол шаңнаткан, «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты аңаа тывыскаан, ооң адын «Азия төвүнүн кижилери» деп номче кири бижээн.

Тываның каайлы албанының тургустунган төөгүзүнүн дугайында Иван Максимович Сувандинниң чүүлүн номчукчуга бараалгадырдыр бис.

Совет Социалисттик Республикалар Эвилели эрткен 100 чылдың 90 чылдарының эгезинде буступ дүшкен соонда, чаа Россия болгаш хамаарышпас күрүнелер апарган республикалар боттарының кызыгаарларына каайлы албаннарын тургузуп эгелзэннер. Россияның кыдыкы девискээри Тыва моол күрүнелер кызыгаарлажып турар болганда, Тывага каайлы албанын тургузарының айтырыы база шийтирилээр эргежок чугула апарган. Россия Федерациясының Күрүнениң каайлы комитетинин даргазынче мени келдирткеш, республикага каайлы албанының удуртукчузу албандужалга ажилдап болурум дугайында мээң-биле чугаалашкан. Ооң соонда, 1992 чылдың ноябрь 17-де, Красноярскиниң каайлы албанының Кызылда каайлы постузун Тыва каайлы албаны кылдыр эде организаастаар дугайында Россия Федерациясының Күрүнениң каайлы комитетинин дужаалы үнген. Ол дужаал езугаар мени Тыва каайлы албан черинин начальниги албан-дужаалга томуйлаан. Эң кыска хуусаа дургузунда каайлы албанының хууда составын четчелээр, ооң саң-хөө болгаш ажил-агый айтырыгларын шийтирилээр, каайлы черинин ажилын долузу-биле эгелээр деп сорулганы мээң мурнумга тургускан. Күрүнениң каайлы комитетинин даргазы генерал А.С. Кругловтун холундан дужаалды ап, дарганың бодунуң болгаш ооң оралакчылары генералдар В.Ф. Мерзляков, С.М. Беков, В.Г. Драганов оларның чагыг-

Тываның төлөптиг оглу

БАШТАЙГЫ ДАРГАЗЫ

(Тываның каайлы албанының 25 чылы-биле)

Иван Максимович Сувандиди.

сүмезин дыңнааш, кончуг улуг харысалга мээң кырымга чүдүрлү бергенин билип, Кызылга чедип келген мен.

Тывага каайлы черин албан езузу-биле тургузар мурнунда Красноярскиниң каайлызының Кызылда каайлы постузунуң 3 ажилдакчызы республиканың аптека эргелелиниң улуг звес өрээлинге ажилдап турганнар. 25 ажилдакчы штаттыг организацияның ажылына таарымчалыг бажың керек. Бо айтырыгны шийтирилээр-биле республиканың өнчү-хөөңгү талазы-биле комитетинге кирген мен. 10 шаа бажыңны саналдаарга, оларны көргөш, Тыва каайлы албанының амгы бажыңын шилип алдым. Каайлы ажылы чорударына таарыштыр ону эде кылып, капитал септелгезин чоруткан бис.

Бажыңны каайлы ажылының технологиязына таарыштыр дерини-биле чергелештир Тываның каайлы албанын кадрлар-биле дүрген четчелээр айтырыгны шийтирилеп турдум. Каайлы ажылының талазы-биле специалистер республикага ынчан чок, ынчангаш эртем-билини болгаш дуржулгазы каайлы ажылына чоок, кызыгаар шеринге, иштики херектер болгаш күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнарына, прокуратурага ажилдап турган

кижилерни чалаан мен. Олар Тываның каайлы албанының коллективинин баштайгы өвээ болганнар.

Ажылдың база бир нарын талазы — РФ-тиң Каайлы кодекизинин чогу. Ооң төлөвилелин Күрүн Думазына чугаалажып көрүп турган. Ынчангаш каайлы ажылына хамаарылгалыг доктаал-саавырлар барымдаалап ажилдап кирипкен бис. 1993 чылдың ийги чартында РФ-тиң Каайлы кодекизин алгаш, барык-ла дүн-хүн чок ооң-биле таныжып, ажилга ажыглаарын сайгарып чугаалажып турдувус. Ынчаар-ла каайлы ажылына шуудап, боттарывыстың арга-мергежилвис бедзэн. Мээң-биле кады Тываның каайлы албанын тургускан Н.Г. Панкратованы, В.Ф. Сеглеңмейни, Н.А. Горюновту, В.Н. Некрасовту, А.И. Милейкинни, К.Е. Мерзляковту, Д.В. Ламбынны болгаш өскелерни-даа чылы-биле сактып чоруур мен.

Амгы үеде бо организацияда Россияның каайлы академиясының доозукчулары, дээди эртем-билигил, бедик мергежилдиг специалистер ажилдап турар. Мен каайлы албан черинин начальнигинге ажилдап турумда, Россияның каайлы академиязын Шончалай Салчак (Дамба) бистиң ажилдакчыларывыстың аразындан эң баштай 2000 чылда доозуп келди.

Каайлы албанының иштики организастыг айтырыгларындан аңгыда, каайлы ажылының күрүнелер беримчелиин чедип алыры — бирги чергениң сорулгазы. Ону күүседирде, хамыктың мурнунда, боттарының даштыкы экономиктиг садыг харылзаалар талазы-биле сайгарлыкчы ажил-чорудулгазын чаа-ла эгелзэн хуу болгаш юридиктиг кижилерге каайлы айтырыгларының талазы-биле бүгү-ле дузаны чедирер апаар. Оларның ажил-чорудулгазы багай болза, каайлы албанының күрүнениң саң-хөөзүнче кириер үндүт акша-хөрөңгизи эвээш болур.

«РФСР-ниң девискээринге даштыкы экономиктиг ажилдарны либерализаастаар дугайында» РФСР-ниң Президентизинин Чарлыы 1991 чылдың ноябрь 15-те үнген

соонда сайгарлыкчыларның бо бүдүрүлгелериниң даштыкы экономиктиг харылзааларына сонургалгаткан. Ол ажил чурттуң экономика сайзыралының бир угланышкыны ган. Бистиң республикавыс база шоолуг хожудаваан. Эртээниң ниити 940 муң доллар 156 тонна барааны чылда даштыкыже үндүр саткан, а чылда бо көргүзүлгелер оон-даа көвү 1354 тонна барааны садып үндүрүп.

Ниити өртээ 610 муң доллар 460 барааны даштыкы экономиктиг харылзааларының киржикчилери Тыва 1996 чылда кири саткан болза, 1998 чылда 12 миллион доллар өртөктиг 925 барааны кири сөөрткен. Бо көргүзүлгелер амгы үеде каш катап улгатканы чугула.

Буступ дүшкен Совет Эвилел республикаларындан тургустунган кырышпас күрүнелер демнежилгези Азияның, Европаның, Мурнуу Американың болгаш Чоокку чөөн чүк чурттары ниитизи-биле 26 күрүнелден даштыкы экономиктиг садыг харылзааларны жикчилери Тываның каайлы албаннарын республиканың даштыкы экономиктиг садыг харылзаалары чадазының үезинде бүрүткөдип турган. Бистиң республикада транспорт бо оруктар талазы-биле нарын айтыр бар болгаш, бо көргүзүлгелер чоорту кырылганы хомуданчыг.

Ооң түңнелинде бистиң каайлы албанының күрүнелер бюджетинче кире турар акшазы база эвээжээни чугула. Мээң ажилдап чорааным үеде 5 мил. рубль хире орулганы чыл санында фискалдыг бюджетке кирип турган. Бо чургайлар амгы үеде оранчок көвү дээрзи билдингир.

Тываның каайлы албанының аныяк салгалы база эки түңнелде ажилдап турар. Оларга Тываның каайлы албанының 25 чылы-биле ажылында дишжиннерни, амы-хууда чурттаалга аас-кежики кады ажилдап чораан өөрүмнүң болгаш бодумнун мурнун күзедим.

Тываның каайлы албанының тургустунганы-биле мээң күш-ажылчы амыдырды тудуш, аңаа үлүм киригенимге чоргалып чоруур мен.

Иван СУВАНДИ

Тываның каайлы албанының баштайгы начальниги

Чоннуң кижизидилге чаңчылдары

ЭР КИЖИНИҢ АЖЫП ЭРТЕР ТОС БЕРГЕЗИ

Эр хиндиктиг кижии аал-оранының ажил-агыйжы ээзи, өдөк сыңмас малының хумагалыг кадарчызы, чараш аажы-чаңның болгаш ак сеткилдин эдилекчизи, төрзэн чуртунуң езулуг хамаатызы база камгалакчызы, чонунуң чоргааралы болур ужурлуг. Өгбелеривис оол уругну хензиг чажындан-на ужур билер кылдыр кижизидип чораан. Ужур билер кижилер төрзэн ада-иезиниң, өг-бүлезиниң ады-сураан хирге бораваз, бүгү назынында чон аразына мөзү-бүдүштүг, төлөптиг болуп чурттаарлар.

Эр кижии салымының оруунга таварышкан бергелерни ажил эртпес чүве болза, ооң күзеп чораан күзелдери боттанмас болгаш алдар-ады баксыраар, маадыр шинчизин оскунар. Тыва езуда эр хиндиктиг болуп төрүттүнген кижиниң хуу амыдыралының оруунда тос берге турар, ону ол ыяап-ла ажил эртер ужурлуг.

Бирээде, оол уруг тос тостуң соогунга дадыгар. Шаанда шагда, кыштың соогу ажындадыр хаарып турда, кызыл-даван оолдарны хар кырынга маңадыр турган. Ынчаарга чүс муңчузу чок болур дижир. Соок — бичии чаш оолдарның езулуг эр болуп доругарына тергип чугула.

Ийде, тос харлыг оол чарыш адын мунар. Шаанда тывалар ону албан сагыыр турганнар. Тос хар четкен оол эмдик айттан безин андарылбас болур. Тываларның экер эрни шылгап алырының бир аргазы ол чораан.

Үште, тос харлыг оол тос кулаш сидымның ээзи болур. Тыва улустуң

чаңчылдарында оол уруг беш харлап-тарга-ла, хүлбүс мойнаандан сөдүрге кылып бээр, ол молдурга шалбалап өөренип турган. Оон улуг назылыг оолдар чаны-биле эртип чыткан малды чаңгыс шалбалаар кылдыр өөренип алган болур.

Дөртте, оол уруг тос харны ашкаш-ла, амы-тынынга халдаан тос айыылды ажил эртер ужурлуг. Ол тос айыыл дээр, чүвени баш бурунгаар билип алырын угаадып турар: малдарның истеринден ылгап таныры, ыт изин бөрүнүүндөн ылгап билири, кижии изин адыг изинден ылгаары, аал ивизин черлик ивиден ылгап билири, кулунуң чүгүрүк азы чоржаң аът болурун тодарадып билири, үнген хүннүн арнын-дан кандыг агаар болурун билип алыры, булуттарның өңүндөн хар азы чаас чаарын баш удур билип алыры, үнген айның оттуундан кандыг хүннер болурун билири, сылдыстарның караандан соок азы изиг болурун ожаары. Бо бүгүнү тос хар четкен оол ыяап-ла билген турар ужурлуг. Мону билер болза, амы-тынга халдап болур айыылдарны чайлыг ажил эртер аргазы бар болур.

Беште, эр кижии бодунуң амыдыралына таварышкан тос бергени ажил эртер. Аңаар, мал малдаар, тараа тарыры амыдыралдыг кижилерге тос берге дээр, өлүм ажыын ажил эртери, өгбө чуртундан ыраарын ажил эртери, өске чуртка сарынналбайн чорууру, өрт халавын чайлап эртери, кара нүгүлдү ажил эртери, чашпаа кижиге алыспазы дээн ышкаш чүүлдер болур. Эр кижиниң бир назынынга бо айыылдар таваржып болур дижир.

Алдыда, эр кижии оруун оруктар бол-

гаш тос хемни кежер ужурлуг. “Эр кижии өгбө азы чадырынга шоолуг орбас, даады черге чоруур” деп улустуң чугаазы бар. Бурун шагның үлөгер домаан сактып кээлинер: “Хем кежерге — кижээ дужар, арт ажарга — чорук бүдөр”.

Чедиде, эр кижии бодунуң назынының иштинде тос артты ажар ужурлуг. Ол улуг үлөү бүдүреринге албан кижир. Ол чүл дизе ырак-узак черлер чоруур, амы-хууда болгаш албан херзэн бүдүрер. Допчулап чугаалаарга, эр кижии тутканын салбас, кылган ижин эчизинге чедир кылыр. Улуг херек дээр, улуг арт ол-дур.

Сесте, эр кижии назынының иштинде тос дээрлериниң чаңындан чайлай дүжүп чоруур ужурлуг. Бурунгу тываларның мерген чугаазындан алырга, эр хиндиктиг кижии дүне-хүндүс-даа, изиг-каанда, харлыг, чаастыгда-даа орукка чоруур. Черниң черинге чорда, чаас чаап, дээр диңмилер, кызаңаашкын оду кызаңайнып турда, адын эмин эрттир шаап болбас дижир. Ындыг өйдө аъттыг кижии шавар болза, “Курбусту хаанның” айбычызы ону шалбадаптар, ол чүл дээр, чаңнык ооң кырынга дүжүптер дээни ол. Эр кижии каанда болгаш чаастыгда канчаар халдып чоруурун миннир херек.

Тоста, эр кижии назынының иштинде тос Таңдының кежиин четтирер ужурлуг. Бурун Тывага бир аймактың чурттаан черинге-ле бир Таңды турган. Ынчангаш ол чүлге бодунуң аймааның девискээринге звес, өске аймактарның оран-чуртунче чорук кылып чедергеш, оларның ыдык Таңдызының кежиин четтирер чораан. Таңды кежиин четтирер дээр, изиг шай орнунга ол черниң соок болгаш арыг суун ижерди-дир. Суг кижиниң назынын узадыр.

Монгуш КЕНИН-ЛОПСАН,
Тываның улустуң чогаалчызы,
хүндүткелдиг өгбөвис.

Шүлүк кыдыраажындан

КЫРЖАҢ СООГУН БИЛБЭЭН-ДИР МЕН

Эрткен дүне кырган-ачам дүшке кирди. Эзер-чонаан селип-септеп, дерип орду Баглаажында доруг ады соодуу четки Бажын савап, орангылап турар чорду.

Ырак черге белеткенип турар хире. Ындынын ап, бодамчалыг хөөрей-дир. “Өскөн черим үрде барып эргивзэн мен. Өгбөм чурту ыдык Сүт-Хөл чедерим ол. Оолдуг кижии оя сөглээр, бээр орам. Олгум сөзүң чагыым бо-дур, дыңна шура. Шаа барып, кырган адам мени сактып. Чаштарыңга угаадып каап чораай сен аа. Хензиг чаш бооп, чырык черге чаяаттың. Кедизинде кижии болуп доругуп кээр. Бурунгудан салгал дамчып чуртун турар. Бурган сөңнзэн чаяалгазы ол-дур, олгум. Эр бооп төрзэн адың черле сыкпайн чор. Эрги езу-чаңчылдарны база сагы. Эчизинге кылган үлөң чедирбейн. Элекке-ле дүжүп бээрин оралдашта. Угааны чарт назынында кире берген. Улуг кижии улуг болур, сөзүн дыңна. Бичии кижии бичии болур, сүмеден бер. Билирини хөйге база чарлаттынма...”

Караам ажил, оттуп келдим, караңгы соок Казанаамның соңгалары дам-дум кестир. Кырган адам чылыг сөзүн дыңнап чыда. Кышкы дүннүң кыржаң соогун

билбээн-дир мен.

Юрий ДАВЫДОВ

Улуг-Хем коорукчу

АДАЗЫНГА КЫЗЫ ЧАССЫГ. * АДАЛЫГ ООЛ ТОМААННЫГ.

Төңүзү. Эгези 2-ги арында.)

Конкурска кирген чагыгларны конкурс комиссиязынче дамчыдар. конкурс комиссиязы чагыглар хүлээп алып олупкан соонда, 10 ажил хүнүнүн үндө оларны сайгарып көөр болгаш стун тиелекчилерин тодарадыр.

Тыва Республиканың Баштыңының апарын тыпсырының дугайында азияның шиитпирин, ук шиитпирин алган хүнден эгелеп бир ай дургузуп келир Тыва Республиканың аң доктаалы-биле бадылаар болгаш «Тувинская правда» арынга парлаар.

Массалыг информация стерииниң болгаш массалыг информациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 грантызын алып кордакчылар-ирииниң критерийлери

Тыва Республиканың Баштыңының апарын тыпсырының конкурзунга кир-ур организациялар:

ениниң (муниципалдыг) албан чер-хамаарышпас;

ия Федерациязының хоойлужудул-де доктааттыг чурум езугаар а болгаш (азы) электроннуг МИЧ бүрүткеттинген;

Республиканың контентизиниң аззаш эвес хуузу кирген;

Республиканың Роскомхайгаара-а хамаарыштыр массалыг инфор-мация стерииниң дугайында хоойлу-ри хажытканының дугайында арыгларны бир чыл дургузунда көрбээн.

рант тыпсырының конкурзунга -биле чагыгны Тыва Респуб-Информатизация болгаш ха-амызынче кириер, аңаа ыяап-ла-йолза (электроннуг МИЧ-ге):

евилелди кирип турар органи-дугайында медээлер;

вилелдин удуртукчузунуң долу-зоң албан-дужаалы, харылзажыр-г;

троннуг МИЧ-тиң бүрүткел ду-херечилели (тывыскан ай-хүнү, болгаш херечилелди тывыскан ады);

ыдылга чорударына лицензия-скан ай-хүнүн, дугаарын болгаш тывыскан органның адын айтыр);

вилелдин ады;

вилелдин кыска тайылбыры;

амма/серияларның саны;

ге өйлеп үнер үези;

ометражы;

ыдылга каналының ады/Интер-зинде сайтының адреси;

илелди күүседириниң үе-хуу-вилелди эфирге кириериниң үе-

вилелдин ниити бюджети.

агыг-биле катай кордакчылар да документилерни кириер:

вилелдин ажилдап кылдыганы ийиткан, ооң социал уjur-дуза-мдаазы болгаш планнаттыганы-ның тайылбыры кирген сцена-циязын;

и чарыгдалдар кирип турар, иштинде чагыкчының кириген еңгизи-биле болгаш негетти-а акшалар-биле дуглаттынар-арның сметаын (рубльге);

илелди күүседириниң техникти-ның кыска тайылбырын (хостуг

г кирикчизи организацияның дуглазының кыска тайылбырын кирге);

вилел талазы-биле эштежилге-ияларының (бир эвес бар болза) дуглазының кыска тайылбырын, диниң күүселдезинге оларның ииниң дугайында медээлерни кирге);

илелдин күүселдезинде киржип кол ажилдакчыларның резюме-тут хевирге);

лыг информация чепсектеринге

организацияның ажил-чорудулгазының дугайында үнелээшкенин болгаш парлап үндүрген материалдар (бир эвес бар болза), (хостуг хевирге);

- төлевилелди эфирге кириер тала-зы-биле дамчыдылга компаниязының магадылалын шынзыдып турар доку-ментини, төлевилелдин хемчээлин, ону эфирге кириериниң үе-хуусаазын бол-гаш шагын айтыр (теле болгаш радио төлевилелдерге);

- чагыг кирикчизи организация ча-гыда айыттыганы Интернет-сайтының администрациязы деп шынзыдып турар документини (Интернет-төлевилелдерге);

- организацияның уставының (органи-зацияның дугайында дүрүмнүн) доктаа-тыг чурум езугаар шынзыткан хоол-газын;

- үндүрүг оонаарының бөдүүнчүткен системазын ажыглааны-биле төлээр чаңгыс аай үндүрүглер талазы-биле бухгалтер балансызының (үндүрүг декларациязының) организацияның төлээлеттирген албан-дужаалдыг киж-зи-биле шынзыттыганы хоолгазын, үндүрүг инспекциязынга демдеглеткен;

- организацияның төлээлеттирген албан-дужаалдыг кижизи-биле шынзыт-тыганы күрүнө деткимчезин алырынче кордап турар организацияның эрге-ажык-тарын таныштырарына удуртукчузунуң болгаш (азы) өске-даа кижизиниң бүрүн эргелерин шынзыдып турар документиниң (документилериниң) хоолгазын (тус киж-ни албан-дужаалче томуйлаанының азы соңгаанының дугайында шиитпириниң, томуйлаанының дугайында дужаалдын хоолгазын).

3.4. Электроннуг МИЧ адырынга социал уjur-дузалыг төлевилелдерни бүдүрүп, тарадып болгаш (азы) көвүдөдип үндүрүп турар, ол ышкаш Интернет четки-зинге социал болгаш өөредилге уjur-ду-залыг сайтыларны тургузуп болгаш деткип турар грант алырынче кордакчыларын шилип тура, дараазында критерийлерни удуртулга болдуар:

- төлевилелдин социал уjur-дузалыгы (10 балл);

- сценарий концепциязының ажилдап кылдыганы (10 балл);

- төлевилелдин өртээниң санаашкын-нарының шынны (10 балл);

- Интернет сайтызынче кирер улус-тарның планнаттыганы саны (социал азы өөредилге уjur-дузалыг чаа сайтыны тургузар деп чагыг киригенде) (10 балл);

- чагыг кылдыр кириген дамчыдылга-каналының тарап турар девискээринде чурттап турар чурттакчы чоннуң саны (10 балл);

- төлевилелдин тускай угланган аудито-риязы, чагыг кылдыр кириген дамчыдылга-каналының тускай угланган аудиториязын-га ооң дүжүрү (10 балл).

IV. Грантыларны алыры болгаш оларны ажыглап турары дээш контроль

4.1. Тыва Республиканың Чазааның бо Дүрүмнүн 2.6 пунктузунда айыттыганы доктаалын хүлээп алган соонда, 15 календарь хонуктарының дургузунда Яамы грант алыкчызы-биле грант тыпсырының дугайында керээни чарар.

Грантының акшазын грант алыкчы-зынче керээниң негелделерин езугаар шилчидер.

4.2. Керээге төлевилелдин кол-кол чүүлдерин, талааларның хүлээлгелерин болгаш эргелерин, грантыны тыпсырының чурумун, сорулгаларын болгаш негел-делерин сагыыры дээш саң-хөө контро-люн чорударына грант алыкчызының чөпшээрелин, керээниң негелделерин күүсетпээни азы багай күүсеткени дээш грант алыкчызының харысалгазын ай-тыр. Ол ышкаш керээге төлевилелдин сме-тазын болгаш календарь планын кожар.

4.3. Грантыны ажыглаар хуусаазы грант алыкчызы-биле керээ чарган хүнден бир чылдан ашпас уjurлуг.

4.4. Грант алыкчызы грантыны чүгле төлевилелдин күүселдези-биле хол-башкан сорулгаларга ажыглап болур. Ол грантының чарыгдалдар сметаын бодунуу-биле эдер эргези чок. Чарыгдал-

дар сметаынга өскерилгелерни грант тыпсырының дугайында керээге немерде дугуржулга чарып тургаш кириер.

4.5. Грант алыкчызы календарь пла-нында көрдүнген ажилдарны кылганының дугайында, ол ышкаш грант акшазын ажыглап турарының дугайында саң-хөө талазы-биле амгы, квартал санының бол-гаш түннел отчеттарны, ол ышкаш утка-зын тайылбырлаан отчеттарны, оларның электроннуг хевирлерин, тырттырган чуруктарын, сценарийлерин болгаш (азы) төлевилелдин күүселдезин көргүзүп турар өске-даа материалдарны кошкар, Яамы-же кириер.

4.6. Бир эвес грантыда көрдүнген акша-

хөреңгини өскээр ажыглаан, ол ышкаш бо Дүрүмнүн 4.3. пунктузунда айыттыганы хуусаада ажыглаваан таварылгада ону Тыва Республиканың республика бюдже-динче дедир эгидер уjurлуг.

4.7. Грант кылдыр тывыскан акша-хөреңгини көрдүнгенинден өскээр ажы-лааны дээш, күштүг болуп турар хоойлу-жудулга езугаар грант алыкчызы хары-салгага оонажыр.

4.8. Грант кылдыр тывыскан акша-хөреңгини тускай сорулгалыг ажыглап турары дээш контрольду Яамы болгаш Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албаны боттандыраар.

Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылдың ноябрь 9-та № 207 Чарлы-биле бадылаан

Массалыг информациялар чепсектериниң болгаш массалыг комму-никациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантылар тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының дугайында ДҮРҮМ

I. Ниити дүрүмнер

1.1. Бо Дүрүм Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг комму-никациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының (моон ыңай – Конкурс комиссиязы) ажил-чорудулгазын органиастаарының чурумун тодарадып турар. Ол коллегиялдыг орган болур.

1.2. Бодунуң ажил-чорудулгазын бот-тандыраарда, Конкурс комиссиязы Россия Федерациязының хоойлужудулгазын болгаш Тыва Республиканың хоойлу-жудулгазын, ол ышкаш бо Дүрүмнү удуртулга болдуар.

1.3. Комиссия ажил-чорудулгазын ажык-чарлыг чоруктуң, чөптүг үнелел бээриниң, негелделериниң чаңгыс аай чоруунуң болгаш чижилгеге дең бай-далдарны тургузарының принциптерин сагырының, Конкурс комиссиязының харылаар чүүлдеринге хамааржыр ай-тырыгларны коллегиялдыг сайгарарының болгаш шиитпирлээриниң үндезининге боттандыраар.

1.4. Конкурс комиссиязының ажил-чорудулгазының органиастыг хандырыл-газын Тыва Республиканың Информатиза-ция болгаш харылзаа яамызы (моон ыңай – Яамы) боттандыраар.

II. Конкурс комиссиязының сорулга-лары болгаш хүлээлгелери

2.1. Конкурс комиссиязының ажил-чо-рудулгазы культурага үнелиг чүүлдерни тургузарына болгаш журналистика ады-рынга эң тергин чедишкенин тара-дырынга дуза көргүзеринче угланган.

2.2. Конкурс комиссиязының кол сорулгазы – Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг комму-никациялар адырынга 2017 чылда Тыва Республиканың Баштыңының грантыла-рын тыпсырының талазы-биле конкурс шилилгезин чорудары болгаш конкурстун тиелекчилерин тодарадыры болур.

2.2. Конкурс комиссиязы дараазында

Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылдың ноябрь 9-та № 207 Чарлы-биле бадылаан

Массалыг информациялар чепсектериниң болгаш массалыг комму-никациялар адырынга Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылда грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының СОСТАВЫ

М.В. Тунев – Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызы, даргазы;
Р.В. Грицюк – Тыва Республиканың ин-форматизация болгаш харылзаа сайыды, даргазының оралакчызы;

И.П. Принцева – Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызының массалыг информация чеп-сектерин, номнар үндүрүлгезин болгаш полиграфияны сайзырадыр килдистиң начальниги, харысалгалыг секретары;

О.Д. Дамба-Хуурак – чөвүлекчи – Тыва Республиканың Баштыңының дузалакчы-лар албанының удуртукчузу;

А.А. Лачугина – Тыва Республиканың информатизация болгаш харылзаа сайы-

хүлээлгелерни күүседир:

Массалыг информация чепсектериниң болгаш массалыг коммуникациялар ады-рынга Тыва Республиканың Баштыңының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурске кирген чагыгларны болгаш аңаа кошкан документилерни, материалдарны сайгарып көөр болгаш үнелел бээр;

чагыгларны сайгарганының болгаш берген үнелелдериниң түннелин үндүрер; конкурс шилилгезиниң тиелекчилерин тодарадыр.

III. Конкурс комиссиязының ажылының чуруму

3.1. Конкурс комиссиязының хуралын Конкурс комиссиязының даргазы азы ооң оралакчызы айыткаш эрттирер.

3.2. Конкурс комиссиязының организас-техниктиг ажил-чорудулгазын харысал-галыг секретары боттандыраар.

3.3. Хүн айтырыын хурал болур деп чарлаан хүнден үш хонук бурунгаар Кон-курс комиссиязының бүгү кежигүннеринге дыңнадыр.

3.4. Комиссияның кежигүннериниң даңзыда кирген ниити составының үштүн ийи кезинден эвээш эвези киришкенде, шиитпирлер хүлээп алырына Конкурс комиссиязының хуралын бүрүн эргелиг деп санаар.

3.5. Комиссияның шиитпирин Комиссияның хуралга олурушкан кежи-гүннериниң бадылаан үннериниң хөй кезии-биле хүлээп алыр.

3.6. Конкурс комиссиязының кежи-гүннериниң боттары чокта бадылаашкы-нын хүлээп албас.

3.7. Бир эвес Конкурс комиссиязының кежигүннериниң «чөпшээрешкен» болгаш «удур» деп бадылаан түннелдери дең сан-ныг болур болза, Конкурс комиссиязының даргазының бадылаашкыны шиитпирлиг болур.

3.8. Хүлээп алдыганын шиитпирни протокол-биле долдуар. Аңаа Конкурс комиссиязының олурушкан кежигүннери шупту ат салыр.

дының оралакчызы;

Э.С. Лифанова – Россия Феде-рациязының Хөй-ниити палатазының кежигүнү, «Тываның Журналис-тер эвилели» регионнун хөй-ниити организациязының даргазы (дугуржулга езугаар);

Х.Д. Монгуш – Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы (дугур-жулга езугаар);

Д.Д. Салчак – Тыва Республиканың Баштыңының чөвүлекчизи – парлалга секретары;

Р.В. Тас-оол – Россия Федерациязының Хөй-ниити палатазының кежигүнү (дугур-жулга езугаар).

Билип алыры артык эвес

ТОРГУ ХОВАГАНЫ

Торгу ховаганының курттарының саны өзүп, көвүдээш, арга-арыгларга улуг когаралды чедирип болур. Бо чылын Красноярск крайда, Томск, Иркутск хоорайларда болгаш Кемерово облазында торгу ховаганының өзүп, көвүдээш демдеглеттинген. Күрүнениң үндүргөн акшаландырышының ачы-зы-биле 1 млн. 453,5 муң гектарга кожа регионнар авиация дузазы-биле торгу ховаганынга удур демиселди чорудар аргалыг болган.

Челябинск облазында, Алтай крайда, Бурят Республикада болгаш Тывада торгу ховаганының өзүп көвүдөп турары билдинген. Тывага сибирьниң торгу ховаганының

сайзырап, көвүдөй бээринге улуг барымдаа бар. Сөөлгү 60 чыл дургузунда Тывага торгу ховаганының "частышкыны" 7 удаа болган. Кемдээштин алган аргаларның шөлү 185 муң чеде берген. Ол болза деңизерге, Кызылдың болгаш Туранның девискээри хире чер-дир.

Тывада арга-арыгларга хора чедирип турар курттарның санының өзүп-көвүдөп турарын ФБА «Росаргамгалалының» Тыва Республикада салбырында арга-арыг камгалаар төптүң ажилдакчылары хайгаарап турар. Чыл санында Төптүң ажилдакчылары аргаларның миллион гектарларын шинчилеп, санитарлыг болгаш арганың патологтук туружун

демдегеп турар. Торгу ховаганының арга-арыгга айылдыг кылдыр өзүп, көвүдөп турарының дугайында аңчылар, мөөгүлөр болгаш өске-даа бойдус дээш сагыш човап чоруур чурттакчы чондан дыңнадылар арга-арыг камгалаар төпке ховар эвес кирип турар.

2017 чылдың чазынында Шагаан-Арыг болгаш Чадаананың арга-арыг ажил-агыларында 200 гектар торгу ховаганын тус

девискээрлер тывылган. Оларгузунда 533 гектар чедир өзе бүхүндө торгу ховаганының санына улуг когарал чедирип айылдыг за-даа агаар-бойдус таарымчал ооң саны хөй катап улгадып бол ховаганының сайзырап көвүдээш, кыш, час, чаъстыг чай шалтараа Оон аңгыда курт-кымыскайк өзүп болза оларны узуткап болур.

Торгу ховаганы дээн ышкы курттардан бойдус үргүлчү-ле нып шыдавас, ынчангаш тус билигилг арга-арыг ажилдакчы үезинде киржилгези херек апа регионнарда дег, Тывага база ваганга удур демисел чарлаар

Станислав

ТР-ниң арга-арыг төвүнүн даргазының ора

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ О ПРОВЕДЕНИИ ПУБЛИЧНЫХ СЛУШАНИЙ

В соответствии с распоряжением Хурала представителей Пий-Хемского кожууна Республики Тыва от 14 ноября 2017 г. № 80 «О проведении публичных слушаний по изменению вида разрешенного использования земельного участка» проводятся публичные слушания по вопросу изменения вида разрешенного использования земельного участка из категории земель сельскохозяйственного назначения, с общей площадью 8840000 кв.м., с кадастровым номером 17:08:1502003:2, расположенный по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский район, с. Сесерлиг, местечко «Баян-Кол», с разрешенного использования «для ведения личного подсобного хозяйства» на вид разрешенного использования «сельскохозяйственное использование».

Дата проведения публичных слушаний — 05 декабря 2017 г.

Время начала публичных слушаний — 10.00 часов, окончание — 12.00 часов.

Место проведения публичных слушаний — Пий-Хемский кожуун, г. Туран, ул. Кочетова, д.11, актовый зал.

Рекомендации и предложения по вопросу публичных слушаний в письменном виде принимаются организационным комитетом с 16.11.2017 г. по 04.12.2017 г. с 09.00 до 13.00 часов по адресу: Пий-Хемский кожуун, г. Туран, ул. Кочетова, д. 11, актовый зал, контактное лицо, секретарь организационного комитета по проведению публичных слушаний Кужугет Белекмаа Валерьевна, тел.(39435) 21333.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры администрации Б.В. Кужугет.

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың Чазааның 30.11.2012 №667 «Тыва Республикада айылдыг байдалдыг чуртталга фондузундан хамаатыларны 2013-2017 чылдарда көжүрер республиканың адрестиг программазын бадылаарының дугайында» (доктаалдың редакциясында Тыва Республиканың Чазааның 2014 чылдың апрель 21-де №159 доктаалы) доктаалын, Кызыл хоорай,

Кочетов кудумчузу, 15-адресте 2-каът чуртталга бажыңын айылдыг байдалдыг хөй квартиралыг бажыңнарның Даңзызынче болгаш көжүрер хөй квартиралыг бажыңнарның Реестринче кирир кезээнге №3а-1/2017 херекке хамаарыштыр Тыва Республиканың Дээди судунуң 17.03.2017 ч., шийтпири 25.04.2017 ч. күш киргени-биле судтун шийтпириның хоойлу езугаар күш кирген хүнүнден күүседиишкин чок деп санаар.

ИВАН ЯРЫГИН АТТЫГ СПОРТ КОМПЛЕКИЗИНДЕ

бичии оолдар, уругларны өөредир-биле тыва хүреш, сумо бөлүүнге хүлээп ап турар.

Бир айда өртээ 2500 рубль.

Болур хүнери: понедельник, среда, пятница. Эртенги үеде 9.00 шактан 10.00 шакка чедер. Дүштеки үеде 15.00 шактан 16.00 шакка чедер.

База чиигелде кылдыр 8 катап бассейнге халас эштир. Тренер-башкы: Баасан Андреевич Баткар — Тыва Республиканың Начын мөгези, сумога спорт мастери, оолдар аразында Европа чемпиону, сумога бичии оолдар аразында Делегей чергелиг чемпион, аныктар аразында 3 дакпыр Наадым чемпиону.

Харылзажыр телефону: 2-16-16.

Ол ышкыш бичии оолдар, уругларны бассейнге эштип өөредир бөлүкче база хүлээп ап турар. Бир айда өртээ 2400 рубль (12 катап баар).

Кичээл шактары:

9.00-10.00 — 11 хардан өрү.

10.00-11.00 — 7-10 хар.

14.00-15.00 — 7-10 хар.

15.00-16.00 — 10-12 хар.

16.00-17.00 — 13 хардан өрү.

18.00-19.00 — школа назыны четпээн 5-6 хар.

Неделяда 3 катап болур, хүнери: вторник, четверг, суббота, аңаа немей чиигелде — улуг-хүн санында халас эштир.

Тренер-башкы: Донгак Сайын-Белек Алдын-оол-ович.

Бодунга ап алыры-биле:

1. Эмчи справказы (дерматолог, я/глист, педиатр).

2. Сугга эштир хеп, бөрт, карак шили, чунар-бажыңга ажылгаар херекселдер.

Харылзажыр телефону: 2-16-16.

• Байыр чедиришкини

Ноябрь 17-де хүндүлүг угбам Зоя Шириин-ДОНГАК 70 харлаар. Ие херээжен кижиниң чаража кезээзин эдилээн, ынак эжи аарааш, чок апаарга, чыкыстарын, чаңгыс оглун чон аразынга чоргаар чоруур кижилер кылдыр өстүрүп каан угбамга, чоргаарланып дир мен.

Кызыл дыйтыг Өвүр чарыы Торгалыында үнген-ки нунга эвилең-ээлдек, сүттүг шайын кудуп, аъш-чеми чазык чаңныг, мал соондан кылаштап чоруур бөдүүн ты ынак угбамга юбилейи-биле байыр чедирип, чырык чер төлүнүң аразынга аас-кежиктиг, каң кадык үр-ле чур күзедим.

Галина МАСПЫ

ХАМААТЫЛАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛЫР ДУГАЙЫНДА

2017 чылдың ноябрь 17-ниң хүнүнде 10 шакка чедир Россия Федерациязының Ист комитетиниң Тыва Республикада истелге эргелел удуртукчузунун бирги оралакчызы Геннадий Сергеевич Кюрю Сүт-Хөл кожуунунун Суг-Аксы суурунун Советска дугаар бажыңыга хамаатыларны хүлээп алыр. Хүлээп алыр чери Сүт-Хөл кожуунунун прокуратуразы.

2017 чылдың ноябрь 17-ниң хүнүнде 11 шакка чедир Россия Федерациязының Ист комитетиниң Тыва Республикада истелге эргелел удуртукчузу Андрей Евгеньевич Потапов Улуг-кожуунун Шагаан-Арыг хоорайның Студенческая 11-дугаар бажыңыга хамаатыларны хүлээп алыр. Хүлээп алыр чери Улуг-Хемниң районнар аразында истелге килди.

УАЗ автомашинага артык кезектерни сады база ЧАГЫДЫП ап болур

Чагыдар болза (УАЗ, ВАЗ, ГАЗ) өртээ Новосибирск хоорайны болур. 10 хууга чедир чиигелделиг

Өнчү хевиринден хамаарылга чокка (бюджет — 44-ФХ-ның 93 чүүлүнүн 1 кезээниң 4 пунктузун езугаар) организацияларны болгаш албан черлерин таарымчалыг керээ езугаар кады ажылдажылгаже чалап тур бис.

Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 115 (2-й этаж) тел. 8-913-358-08-88.

солунуң сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 11041 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 44 экз.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100, каб. 29-32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35, Кол редакторнун оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар Д.С. Монгуш — 2-17-91. Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69. Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, Н.К. Санчай-оол, А.А. Лагзы) — 2-18-10. РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ: Нийтилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Ондар), Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажил-агый (редактору А.Н. Соян), Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрген, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94, Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору Э.Н. Кол), Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак), Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр. счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001 ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялар болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүттээн. Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаган (Кызыл, Щетинкин болгаш Краченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарны торларының бодалдары редакциянын туруктуу дүүшпейн барып болур. Айыттыг сандары өскө-даа фактылары, дыңнадылары дээш боттары харылзаар.

Чагыдылга индекси: хуу южикерге — 11530. Организацияларга — 31730. Солун неделяда үш катап үнөр. Хемчээли 3 парлаар ама. Номери парлаггаже дужааланы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефоны дараа.